

мр Борис Нилевић

ОДНОС ИЗМЕЂУ ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА И ФРАЊЕВАЦА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ОД XV ДО КРАЈА XVII СТОЉЕЋА

О односу између православне цркве и босанских фрањеваца у турском времену расправља се у југославенској хисториографији већ пуно једно столеће, почев од полемички интонираних радњи Ивана С. Јастребова из 1879—1880, па до чланака Срећка М. Џаје и Ванче Бошкова из 1982. године.¹⁾ Хисторичари су знања црпили

¹⁾ Јастребов С. И., *Податци за историју српске цркве*. Из путничког записника, Београд 1879 (Јастребов С. И., *Податци*); исти, *Садржај фермана који је израдио себи католичко свештенство код Пороге у свом одношају према православној митрополиту херцеговачком и босанском*, Гласник Српског ученог друштва, књига XLVIII, Београд 1880, 405—418 (Јастребов И., *Садржај фермана*); Батинић В. М., *Дјеловање фрањеваца у Босни и Херцеговини за првих шест векова њихова боравка*, Свезак II, Провинција (1517—1699), Загреб 1883 (Батинић В. М., *Дјеловање фрањеваца*); Вукичевић М., *Знаменити Срби мухамеданци*, Прва књига, Београд 1901 (Вукићевић М., *Знаменити Срби*); Прелог М., *Повијест Босне у доба османлијске владе*, I дио (1463—1739), Сарајево, 1910 (Прелог М., *Повијест Босне*); Чутурић Ј., *Фрањевци међу хрватским пуком кроз седам столећа*, Сарајево 1926 (Чутурић Ј., *Фрањевци*); Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, Споменик Српске краљевске академије, LXVIII, Други разред 53, Београд 1930, 61—431 (Матасовић Ј., *Фојничка регеста*); Шабановић Х., *Турски документи у Босни из друге половине XV столећа*, Историско-правни зборник 2, Сарајево 1949, 177—208 (Шабановић Х., *Турски документи*); Радонић Ј., *Римска кудија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950 (Радонић Ј., *Римска курија*); Ђурђевић Б., *Српска црква под турском влашћу до 1557. год.* Хисторијски преглед 1, Загреб 1958, 20—28 (Ђурђевић Б., *Српска црква*); исти, *Улога цркве у старијој историји српског народа*, Сарајево 1964 (Ђурђевић Б., *Улога цркве*); исти, *Однос између охридске архиепископије и српске цркве од пада Смедерева (1459) до обнављања пећке патријаршије (1557)*, Радови Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, књига XXXVIII, Одјељење друштвених наука, књига 13, Сарајево 1970, 185—209 (Ђурђевић Б., *Однос између охридске архиепископије и српске цркве*); Чубриловић В., *Српска православна црква под Турцима од XV до XIX века*, Зборник Филозофског факултета V — 1, Београд 1960, 163—188 (Чубриловић В., *Српска православна црква*); Мирковић М., *Правни положај и карак-*

из фрањевачких љетописа, фермана, бујрулдија, архијерејских берата, дефтера Црквене канцеларије у Цариграду за »Митрополије и епископије у Румелији и Анадолији« итд. Највише су кориштена Матасовићева регеста Фрањевачког самостана у Фојници, гдје се налази доста података о односу између двије цркве.²⁾ Она, ипак, болују од »доста криво датираних докумената, а вероватно и фалсификованих.«³⁾ На то је раније указао и Владимир Ђоровић.⁴⁾ На анахронизме у исправама фојничких регеста упозорила је и Радмила Тричковић.⁵⁾ Како критичко издање саме османско-турске грађе остаје као један од крупних задатака османистике »... пре тога нам једино преостаје да се послужимо оним што је досад урађено користећи се при томе незаобилазним критичким примедбама Јосипа Матасовића.«⁶⁾

Проблем односа између православне и католичке цркве у османском времену на овом простору састоји се у сукобу који је »настао због тога што је православна црква вршила притисак на фрањевце и католичко свештенство настојећи да их потчини под своју јурисдикцију и да им наметне плаћање дажбина које су биле обавезне за православно свештенство и православни живаљ.«⁷⁾ Они се међусобно погрдно називају »шизматичима« и »неискреним латинима.«⁸⁾ Односи између два свештенства били су особито напети у XVII стољећу, а и прије. Фрањевци се туже на православно свештенство више него на Турке и рђаво мисле о »шизматичима«. Ни право-

тер српске цркве под турском влашћу (1459—1766), Београд 1965 (Мирковић М., Правни положај); Веселиновић Л. Р., *Историја српске православне цркве са народном историјом*, књига I (1219—1766), Београд 1966 (Веселиновић Л. Р., *Историја српске православне цркве*); Јуришић К., *Католичка црква на биоковско-неретванском подручју у доба турске владавине*, Загреб 1972 (Јуришић К., *Католичка црква*); Тричковић Р., *Српска црква средином XVII века*, Глас Српске академије наука и уметности ССРХ, Оделење историјских наука, књига 2, Београд 1980, 61—164 (Тричковић Р., *Српска црква*); Џаја М. С., *Духовни, политички и друштвени контекст писца Матије Дивковића (1563—1631)*, Зборник радова о Матији Дивковићу, Институт за језик и књижевност, Одјељење за књижевност, Сарајево 1982, 273—283 (Џаја М. С., *Духовни, политички и друштвени контекст*); Бошковић В., *Турски документи у дубровачком архиву из друге половине 16. вијека о односу православне и католичке цркве*, Зборник радова о Матији Дивковићу, Институт за језик и књижевност, Одјељење за књижевност, Сарајево 1982, 307—315 (Бошковић В., *Турски документи*).

²⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*.

³⁾ Ђурђев Б., *Однос између оградске архиепископије и српске цркве*, 191, нап. 31.

⁴⁾ Ђоровић В., *Историја Југославије*, Београд 1933, 286 (Ђоровић В., *Историја Југославије*).

⁵⁾ Тричковић Р., *Српска црква*, 138, 139, нап. 361.

⁶⁾ Иста, исто, 137.

⁷⁾ Бошковић В., *Турски документи*, 307; Ђурђев Б., *Положај и улога српске цркве, Историја народа Југославије*, књига друга од почетка XVI до краја XVIII века, Београд 1960, 102—103 (Ђурђев Б., *Положај и улога српске цркве*).

⁸⁾ Прелог М., *Повијест Босне*, 59.

славно свештенство не мисли добро о »химбеним и лукавим латинима«.9) »Српски је поп сматрао прије за брата Грка неголи фратра, а фратар је ваљда радије видио Талијана као брата него ли рођеног брата Србина«.10)

Католици су у Турском Царству били у тежем положају, јер су Османлије ратовале у Европи са католичким државама, па су били сумњичави према својим поданицима ове вјероисповиједи. Свештенике и папске изасланике који су долазили са Запада Турци су сматрали шпијунима.11) Изузетак чини однос према босанским фрањевцима којима је Мехмед II, одмах по заузећу Босне, издао ахд-наму којом се фрањевцима дозвољава рад на пољу католичке вјере, па чак и обилазак странаца.12) Фојничка ахд-нама Мехмеда II из 1463. године веома је значајан документ »којим је регулисан положај босанских фрањеваца на самом почетку османске владавине и као такав представља основ за њихов цјелокупан рад. Осим тога, посматрана у ширим историјским оквирима, ахд-нама је значајна за положај хришћана у османској држави као и за однос Турака према хришћанској вјери уопште«.13)

Првобитна ахд-нама Мехмеда II издата босанским фрањевцима одмах по освојењу Босне 1463. године, рано је нестала. Њене најзначајније одредбе сачуване су у једном ферману султана Бајазита II из 1483. године. »Тај текст фермана послужио је као основ за израду садашње ахд-наме. Из тог фермана у текст ахд-наме унесен је дио његове диспозиције. Као узор за израду фојничке ахд-наме послужиле су ахд-наме из 16. в. . .«.14)

На основу дипломатичке, језичке и хисторијске анализе текста садашње фојничке ахд-наме од стране Ванче Бошкова, произилази да је она »фалсификат са реалним историјским садржајем, односно такав фалсификат који је састављен од текста аутентичног документа Бајазита II. То значи да ахд-нама у свом данашњем облику није аутентична, али текст привилегија јесте аутентичан«.15) Претпоставља се да је садашња ахд-нама настала у Дубровнику или Венецији концем 16. или првих година 17. стољећа.16)

Положај босанских фрањеваца »окупљених од 1517. г. у засебу фрањевачку провинцију Сребреничка Босна (Bosna Argentinea), у току XVI в. добија још већи значај, пошто пада под турску власт и седиште босанске епископије у Ђакову«.17) У састав Сребреничке

9) Исти, исто, 156.

10) Исти, исто, 156.

11) *Историја Југославије*, Београд 1972, 144 (Историја Југославије).

12) *Историја народа Југославије*, књига друга од почетка XVI до краја XVIII века, Београд 1960, 558 (Историја народа Југославије II).

13) Исти, исто, 103.

14) Исти, исто, 103.

15) Бошков В., *Питање аутентичности фојничке ахд-наме Мехмеда II из 1463. године*, Годишњак друштва историчара Босне и Херцеговине, Година XXVIII — XXX, Сарајево 1979, 87 (Бошков В., *Питање аутентичности*).

16) Исти, исто, 103.

17) *Историја народа Југославије II*, 558.

Босне ући ће и крајеви које су Турци освојили у Далмацији и Славонији. На том подручју фрањевци су преузели све послове католичке цркве.¹⁸⁾

Са православном црквом у османској држави било је друкчије. »Све док на међународну позорницу није ступила оснажена Русија, православна црква није за Царство представљала опасност, јер су се најважнија средишта источне цркве налазила на његовом подручју«. ¹⁹⁾

Пећка патријаршија је и последице пада Деспотовине под турску власт продужила свој живот, али су на њу разрезани велики порески намети. Још за патријарха Арсенија II (умро око 1463. године) »наложише Турци велику дацију« на »престол српски« и на »патријаршкој власт«. ²⁰⁾ Арсеније II успио је да »очува јединство Српске патријаршије која је морала разрезати те намете на митрополије, епископије, манастире, цркве и на парохијско свештенство«. ²¹⁾

При таквом оптерећењу српска црква није могла уредно да испуњава своје обавезе према османској држави, па су њени патријарси, који су управљали последице патријарха Арсенија II, почели да траже црквене дажбине и од католика у Босни и Херцеговини. ²²⁾ Ферман султана Бајазита II из 1498. године је најранији османски извор који региструје тај православно-католички вишестолетни спор. ²³⁾ Из документа сазнајемо да су католици из Новог Брда и Сребренице послали на Порту свог човјека који је овако говорио: »До сада патријарси и митрополити нису обичавали да се мијешају (у права) наших свећеника (попова). Сада су, међутим, дошли, побирали свој принос (акче) и вршили насиља и неправду. То (тако) раније није било«. ²⁴⁾ Представник католика даље извјештава овако: »Њихова вјера и вјерски обреди не вриједе међу нама«. ²⁵⁾

Слиједи султанова наредба кадијама Новог Брда и Сребренице »да ове случајеве како треба испитате и да сада буде онако како је прије било и да никако не поступите друкчије, а ако су противно обичају побирали њихове приносе (акче), предузмите да се одмах натраг врати, оне који се буду противили и опирали укорите, оне пак који не послушају попишите и овамо доставите, и након што погледате овај царски ферман, оставите га у рукама становника Сребренице. Ви пак ослоните се на узвишени знак«. ²⁶⁾

¹⁸⁾ *Историја Југославије*, 144.

¹⁹⁾ *Исти, исто*, 144.

²⁰⁾ Кашић Д., *Српска црква под Турцима*, Српска православна црква 1219—1969, Споменица од 750-годишњици аутокефалности, Београд 1969, 141—142 (Кашић Д., *Српска црква под Турцима*); Ђурђев В., *Положај и улога српске цркве*, 98.

²¹⁾ Веселиновић Л. Р., *Историја српске православне цркве*, 61.

²²⁾ *Исти, исто*, 61—62.

²³⁾ Шабановић Х., *Турски документи*, 179; Бошков В., *Турски документи*, 307.

²⁴⁾ Шабановић Х., *Турски документи*, 198.

²⁵⁾ *Исти, исто*, 198.

²⁶⁾ *Исти, исто*, 198.

Матасовић доноси регеста још старијих докумената, из 1488. године. Иако је њихова аутентичност доведена у сумњу, ипак ћемо их поменути, с обзиром на то да су дуго времена привлачила пажњу историчара. То су фермани султана Бајазита II од октобра и новембра 1488. године, који говоре о спору босанских фрањеваца са српским патријархом, епископима и митрополитима због покушаја врха српске цркве да и од католика у Босни наплаћује обредне таксе и мијеша се у њихове вјерске послове.²⁷⁾ По Мирковићу, ти акти су настали као последица »противправног продора српске патријаршије и њених органа у област фрањевачко-католичке јурисдикције«. ²⁸⁾ Турци претходно снимају ситуацију, односно утврђују у односу на припаднике римокатоличке конфесије.²⁹⁾

У ферману султана Бајазита II од 20. новембра 1488. године стоји да је султан наредио својим достојанственицима у »окружју босанском, херцеговачком, клишком и зворничком« да истраже да ли је католичка раја исто што и православни и да ли је одраније имала неке обавезе према српском патријарху, митрополиту и епископима.³⁰⁾ Султан је овај ферман издао по тужби једног представника зворничког санцака, који се жалио да од »стародавних времена митрополити пролазећи овуда од нас ништа тражили нису, а овога пута измислио је нове тражбине митрополит искати од нас и с тим нас узнемиравати«. ³¹⁾ За овим Зворничанином дошли су на Порту по истом питању »Перотин Јурин, Анто син Рајков и кнез Вукосав, који су франкски невјерници и вјере рухбанске говорећи: да од времена царског освојења (фетха) до дана данашњег, од нас као франкских невјерника у босанском, херцеговачком и клишком санцаку серф-ски невјерници патријархе, митрополити, нити епископи никад нијесу узимали пристојбу за вјенчање нити за цркву. А... сада траже (ипак) протузаконито од нас пристојбе, мијешајући се и напастујући наше цркве«. ³²⁾

У другом акту султана Бајазита II, из новембра 1488. године, установљено је да католици нису исто што и православни, те је било забрањено патријарху, епископима и њиховим људима да од њих узимају црквене пристојбе и мијешају се у њихове обичаје и обрете.³³⁾ Прецизно је направљена разлика између бискупа римскога папе и »грчкога и сирф-скога (српскога) патријарке«. ³⁴⁾

Знаственици су довели у сумњу вјеродостојност ових докумената. У првом ферману, од октобра 1488. године, помиње се клишки санцак, што није тачно, јер је Клис освојен тек 1537. године. Тричковић Р. наглашава чињеницу да се »Бајазит II (1481—1512)

²⁷⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 104—105.
»постојање или непостојање злоупотреба српских црквених органа

²⁸⁾ Мирковић М., *Правни положај*, 62.

²⁹⁾ Исти, исто, 62—63.

³⁰⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 104—105.

³¹⁾ Исти, исто, 104.

³²⁾ Исти, исто, 104—105.

³³⁾ Исти, исто, 105.

³⁴⁾ Исти, исто, 105; Мирковић М., *Правни положај*, 63.

никако није могао обраћати бегу Клиса. Клишки санџак образован је у време Бајазитовог унука Сулејмана, непосредно после освајања Клиса, 12. марта 1537. године.³⁵⁾ Ђурђев сматра да у Фојничким регестима и »иначе има доста криво датираних докумената, а вероватно и фалсификованих. Ово је вероватно фалсификат, ако чије направљена нека забуна са датирањем«.³⁶⁾

Ђурђев сумња у аутентичност и другог фермана од новембра 1488. године зато »што је мало вероватно да је српска црква 1488. године била тако сређена и имала такав положај под турском влашћу да је могла тражити дажбине од католичких фратара«.³⁷⁾

Своју жалбу фрањевци су поновили и 1514. и 1517. године, оптужујући »патрике«, митрополите и владике да од њих и »Раје латинске« траже дажбине. Султан Селим I то је ферманима из горе поменутих година забранио.³⁸⁾

То су увертире у сукобе који ће трајати пуна три столећа. Фрањевцима је успијевало да се намега православне цркве ослободе, тј. »да барем израде ферман у Цариграду, по којем их се ослобађало од покушаних подвлашћења под православне владике. У пракси је ваљда ипак који пута успјело владикама и од католика побирати разне пристојбе«.³⁹⁾ Православну цркву су подупирали и турски чиновници, »па је требало силна мита сваки пут, кад су фрањевци хтјели одклонити овакве нападаје на православље«.⁴⁰⁾ Католици су се опирали тим притисцима, жалећи се османској власти од кадије до султана да су они сасвим различита обреда од православнога.⁴¹⁾

У архиву фојничког самостана постоји препис фермана из 1523 (или 1579. године), изданог митрополиту Максиму »да се прође фратарах, јербо од истих неће ништа добит«.⁴²⁾ Максим је био владика на једној од три епископске катедре (херцеговачкој, босанској и зворничкој), само се не зна на којој и у које вријеме.⁴³⁾

Фрањевци су 1527. године у Цариграду опет испословали акт у коме се за католике каже да су независни од православних владика, пошто нису њихова обреда. Зато им не морају плаћати данак који слѣдбеници православне вјероисповиједи плаћају својим вла-

³⁵⁾ Тричкових Р., *Српска црква*, 139; о анахронизмима у исправама Фојничких регеста види код исте, исто, 138, 139, нап. 361; Ђоровић В., *Историја Југославије*, 286; Ђурђев В., *Однос између охридске архиепископије и српске цркве*, 191.

³⁶⁾ Ђурђев В., *Однос између охридске архиепископије и српске цркве*, 191, нап. 31.

³⁷⁾ Исти, исто, 191.

³⁸⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 105—106.

³⁹⁾ Прелог М., *Повијест Босне*, 156—157; Чубриловић В., *Српска православна црква*, 171.

⁴⁰⁾ Батинић В. М., *Дјеловање фрањеваца*, 30—31; Чутурић Л., *Фрањевци међу трговачким пуком*, 31—32.

⁴¹⁾ Јуришић К., *Католичка црква*, 228.

⁴²⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 106.

⁴³⁾ Филиповић С. М., *Почети и прошлост зворничке епархије*, Богословље, Година VIII/XXIII, Свеска 1 и 2, Београд, 1964, 67 (Филиповић С. М., *Почети и прошлост*).

дикама.⁴⁴⁾ Фрањевци су добили ферман и 1548. године. У њему стоји да »латинска раја и фратри владикама ништа не дају.«⁴⁵⁾

У ферману султана Сулејмана II из 1555. године каже се да босанске католике »румски патрика и митрополит нападају потраживањем пристојби: пристојби за вјенчање, црквеног новчића итд.«⁴⁶⁾ Ови фојнички извори су добро регистровани промјене код православних цркви у Османској Империји, јер од 30-тих година 16. стољећа није постојала самостална српска црква, па ни »сирф« патријарх на њеном челу.⁴⁷⁾

На жалбу фрањевачких самостана Крешева и Фојнице против намета од стране грчких патријарха, митрополита и епископа у првој половини 1556. године, издао је султан Сулејман ферман да у томе треба онемогућити »грчке и других вјера патријархе, митрополите и бискупе.«⁴⁸⁾ Заострошки су фрањевци прибавили овјеровљени пријепис поменутог акта и написали босаничку налеђицу: »да владике, ни бискупи румски (тј. грчки) ништа од фратара не ишту.«⁴⁹⁾ По обнови патријаршије (1557. године) таквих спорова ће бити много више,, а поготово за владавине патријарха из куће Соколовића.⁵⁰⁾

За представнике православне цркве у турским документима фрањевачких самостана употребљавају се сљедећи називи: грчки митрополити; грчки патријарси, митрополити и епископи; патријарси, митрополити и епископи грчких и српских невјерника; грчки, српски и влашки митрополити и владике; српски митрополит; грчки, српски и бугарски епископи; српски, грчки и бугарски свештеници; црни свештеници и томе слично.⁵¹⁾

Док у првом документу Бајазита II из 1498. године не постоји ништа одређено речено о суштини »насртања« православне цркве, у познијим документима су прецизно назначени захтјеви православних црквених главара. Православна црква потраживала је од фрањеваца и католичких свештеника сљедеће дажбине: црквену таксу, таксу за вјенчање која је код првог брака износила 12 акчи, код другог 24 и код трећег 48 акчи, милостињу, годишње миријске таксе, заоставштине покојних фратара и свештеника, 12 акчи од сваке куће, таксу за крштење, таксу за вашар, манастир и ајазму (свету воду) итд.⁵²⁾

⁴⁴⁾ Батинић В. М., *Дјеловање фрањеваца*, 23; Чутурић Л., *Фрањевци међу хрватским луком*, 31; Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 106.

⁴⁵⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 108; Батинић В. М., *Дјеловање фрањеваца*, 43.

⁴⁶⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 108.

⁴⁷⁾ Мирковић М., *Правни положај*, 63; Јуришић К., *Католичка црква*, 228, нап. 1303: »Бизантинци су се сматрали Римљанима (Romaioi), па су их Перзијанци, Арапи и Турци звали »Рум, Урум«, тј. Грци»; Бурђев Б., *Положај и улога српске цркве*, 100.

⁴⁸⁾ Јуришић К., *Католичка црква*, 228.

⁴⁹⁾ Исти, исто, 228.

⁵⁰⁾ Бурђев Б., *Улога цркве*, 126.

⁵¹⁾ Бошков В., *Турски документи*, 307—308.

⁵²⁾ Исти, исто, 308; О порезима православне цркве види и: Бурђев Б., *Положај и улога српске цркве*, 102—103.

Како то да су фрањевци поред ахд-наме и осталих заштитних докумената кроз стољећа били угрожавани од »настања« православног клера. Претјерано се понекад тврди да је ахд-нама некаква »magna charta libertatis«. Она је у ствари »октроирани документ у којему султан гарантира босанским фрањевцима директно, а њиховим вјерницима индиректно, сигурност живота, неповредивост имовине и слободу кретања у османској држави, наравно уз увјет да они буду и остану лојални према новом господару«. ⁵³⁾ Како то извори показују »овај уговор је тумачен, оствариван и неоствариван не према законском духу, који он у себи садржи, него према политичким околностима и финансијским потребама Царства и корумпираног чиновништва«. ⁵⁴⁾

Питање положаја хришћанских цркава у Османском Царству не треба поимати јуристички, него превасходно политички. »Чињенице показују да су султани већ према приликама признавали и докидали аутономни статус појединих кршћанских заједница под својом влашћу. Најбољи примјери за то су Српска православна црква и Босанска фрањевачка провинција«. ⁵⁵⁾ Док се српска црква морала борити за своју независност од цариградске патријаршије, дотле су се босански фрањевци борили за самосталност и од цариградске и од пећке патријаршије. »Турски законодавац је третирао неискламске религијске институције више као економске, неголи културне институције, држао их у међусобном шаху и економски исцрпљивао. Фрањевци су једноставно стављени под јурисдикцију цариградских, односно српских патријарха«. ⁵⁶⁾

То потврђује од стране Р. Тричковић недавно објављени дефтер Црквене канцеларије за »Митрополије и епископије у Румелији и Анадолији«, који се налази у Архиву Предсједништва владе у Цариграду. Он потиче из 1640—1655. године и знатно је старији од свих познатих берата. То је књижица од 45 листова са 86 исписаних страна. ⁵⁷⁾ У њему је босанска фрањевачка провинција заведена као једна од архиепископија под јурисдикцијом српских патријарха под именом »Пископија духовника Цркве латинске у санџацима Босанском, Клишком и Херцеговачком«. ⁵⁸⁾

Овај дефтер је регистар свих православних цркви у Османском Царству, дефтер патријаршија са свим њиховим епархијама. Почиње обласћу цариградске, а завршава територијом пећке патријаршије. »Дефтер је вођен ради књижења државних доходака од православних црквених организација и садржи податке за петнаест година, од 1640. до 1655«. ⁵⁹⁾

Рекли смо да је у дефтеру евидентирана и једна специфична епархија у саставу пећке патријаршије. То је »Пископија духовни-

⁵³⁾ Паја М. С., *Духовни, политички и друштвени контекст*, 278.

⁵⁴⁾ Исти, исто, 278.

⁵⁵⁾ Исти, исто, 278.

⁵⁶⁾ Исти, исто, 278.

⁵⁷⁾ Тричковић Р., *Српска црква*, 61, 137.

⁵⁸⁾ Исти, исто, 134.

⁵⁹⁾ Исти, исто, 61.

ка Цркве латинске у санџацима Босанском, Клишком и Херцеговачком», која је уписана у низу епархија који почиње херцеговачком (требињска), а завршава се дабробосанском митрополијом.⁶⁰⁾

Дабробосански митрополит је био суфраган пећког патријарха над фрањевачким самостанима у Босни, Херцеговини и Далмацији, онај под чијом је јурисдикцијом била »пископија дјаура Цркве латинских духовника у санџацима Босанском, Клишком и Херцеговачком«.⁶¹⁾ Његова дијецеза територијално се поклапала с подручјем пископије која је још обухватала и фрањевачке самостане у херцеговачком санџаку.⁶²⁾ Област »пископије духовника Цркве латинске« била је »подељена између босанског и херцеговачког митрополита«.⁶³⁾

Израз »духовници Цркве латинске у санџацима Босанском, Клишком и Херцеговачком« треба схватити као турски синоним за фрањевачку провинцију *Bosnae Argentinae*. »Из такве дефиниције »пископије« излази да је Порта у оквиру Пећке патријаршије легализовала један ред католичке црквене заједнице, дајући босанским фрањевцима да буду свештеници и душебрижници њене католичке раје. Истодобно, дајући берат »пископије« православној епархији, суфрагану пећког патријарха, Порта је правни положај босанских фрањеваца на изванредан начин изједначила с положајем православног свештенства и монаха у манастирима. Због догматских разлика истакнутих у основној ставци »пископије«, босанским фрањевцима као »духовницима Цркве латинске« била је дата одређена аутономија. Како показују напред наведени берати, њихов однос према патријарху, самом архиепископу и осталим надлежним митрополитима у области Пећке патријаршије сводио се на плаћање прописаних црквених дажбина. Аутономија реда била је потпуна у погледу његовог унутрашњег устројства а његов однос према православној јерархији био је искључиво финансијски.«⁶⁴⁾

По добитку царског берата патријарх је постао одговоран за политичко држање католика-султанових поданика на које духовног утицаја није имао. Босанска фрањевачка провинција »одвојена је од непријатељског Рима, чијој је заједници припадала; католици су оптерећени свим црквеним дажбинама којима су и православни плаћали опстанак у својој старој вери; и фрањевци и њихова паства природно су негодовали против фискалних права православне јерархије коју нису сматрали својом«.⁶⁵⁾ Појава ове епархије није реметила унутрашње уређење српске цркве.⁶⁶⁾

Што се тиче старости »пископије духовника Цркве латинске«, одговор могу дати једино нови турски извори. »Треба, међутим, на-

⁶⁰⁾ Исти, исто, 134.

⁶¹⁾ Исти, исто, 79.

⁶²⁾ Исти, исто, 79, 120.

⁶³⁾ Исти, исто, 135.

⁶⁴⁾ Исти, исто, 136.

⁶⁵⁾ Исти, исто, 136.

⁶⁶⁾ Исти, исто, 136.

гласити да за наметање описаних односа уопште није била неопходна нова епархија. Фрањевци су могли бити потчињени православној јерархији и само на основу патријаршијског берата.⁶⁷⁾ Можда питању католичке потчињености може помоћи и млетачки посланик Марино Кавали (Marino Cavalli) који се у писму од 19. августа 1558. године жали »како је Мехмед Соколовић био израдио у султана да и католици плаћају пећком патријарху оно што и православни«. ⁶⁸⁾

Простор који је обухватала »пископија духовника Цркве латинске« помиње се у неколико фермана. У оном најранијем, ферману Бајазита II од 20. октобра 1488. године, стоји да је султан наредио својим беговима »као највећим достојанственицима у окружју босанском, херцеговачком, клишском и зворничком« да истраже да ли је католичка раја и раније имала неке обавезе према српском патријарху.⁶⁹⁾

И на другим мјестима се говори о потчињености католичке цркве православној. То поткрепљује ферман нађен у манастиру Дужи близу Требиња, који је издан 1692. године на име херцеговачког мутесарифа. Из фермана се види да се »митрополит херцеговачки Симеон, пријавио у царски стан (orđui humaјun) у Београду, и тужио се, да се, становници (у ориђиналу — ђафири) Херсека: Мостара, Габеле, Рујана (да није Дунава?) — (Б. Н. — биће Дувна), и... и... и... (тако је у турском ферману: три мјеста нису уписана) који су подложни управи пећског патријарха, и сви латини, Мађари, шокци, гвардијани (латински игумани), Лужани и Арнаути, и другог порекла ђафири и попови, досле плаћали на њих спадајуће миријске данке и новчану рукопомоћ за панајуре, ајазме и др., а сад се противе кад се ово од њих тражи, говорећи да плаћају Рим — папи«. ⁷⁰⁾ Због тога је издат овај ферман са сљедећим закључцима: »на основу старог закона заповедам: да поменути шокци и латини морају плаћати патријарху и митрополиту све, што је потребно по обичајима и правилима њихове вероисповеди, и да се нико не сме старом закону противити, да се нико не меша у послове поменутог митрополита, кад он купи обичну мирију и врши своју дужност по јепархији«. ⁷¹⁾

Сазнање о положају католика у области пећке патријаршије пружа и берат смедеревско-пожаревачког митрополита из 1675. године, гдје се види да је митрополит имао право на убирање прописаних епископских дажбина од припадника разних народа и конфесија у његовој епархији. То се односило на: »Мађаре, Шокце, Бугаре, Србе, Арнаути и Латине«. ⁷²⁾

Доказивање пред османским властима кроз два-три стољећа, да су они »другог вјерозакона и народа« стајало је фратре много

⁶⁷⁾ Исти, исто, 136.

⁶⁸⁾ Вукићевић М., *Знаменити Срби*, 55.

⁶⁹⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, 104—105.

⁷⁰⁾ Јастребов И., *Садржај фермана*, 417.

⁷¹⁾ Исти, исто, 418.

⁷²⁾ Тричкович Р., *Српска црква*, 134—135.

нерава и новца. Фрањевци су парнице против православног клера пред Портом вјероватно губили, због значаја српског народа као војно-колониционог, те грчког као финансијског елемента Османског Царства. То је »међусобно отуђило фрањевце од православља у Босни једнако као притисак католичких бискупа на православне по Далмацији, Хрватској и Славонији ове од католика«.73)

Босански фратри су избјегавали контакте с православним клером, те су са »скепсом посматрали рад на унији, који је Римска курија од конца 16. ст. интензивирала. Што се тиче Босне, тај се рад одвијао углавном у периферној зони источне Херцеговине и с католичке стране за њу се залагао највише далматински, авантуризму склони клер, који се није налазио под турском влашћу«.74) Ту се мисли, прије свега, на фратра дубровачке фрањевачке провинције Доминика Андријашевића (1572—1632),75) »белосветску протуву«, како написа једном архимандрит Иларион Руварац. Прави Босанци су »у томе остали по страни, њихови контакти с домаћим православцима били су углавном пословни све до појаве модерних националних гибања у 19. ст.«.76) До тог бољег времена, »фратри траже заштиту и ослањају се на све политичке факторе, који су се интересирали за Балкан, осим за оне који су долазили из православне средине — било да се при томе радило да им се преко дубровачке, бечке и француске дипломатије потврде привилегије у Цариграду, било да се радило о каријеристичким амбицијама појединаца, који су се у борби за положаје знали послужити својим римским, аустријским, па и »турским« пријатељима и заштитницима«.77)

И Аустрија и Дубровник су на Порти, како рекосмо, својим интервенцијама подупирали фрањевце и католике уопште. »Године 1665. учинио је то велики аустријски изасланик гроф Валтер од Леслија, а неколико година касније и дубровачки поклицари Мато Гундулић 1672. и Маројица Кабога 1675. године«.78)

Ипак, све није било тако црно. Да је било и добрих односа казује Атанасије Георгијевић у свом извјештају аустријском цару Фердинанду II 1626. године. Он вели да су православни према католицима прије увођења новог календара били врло пријатељски (»*molto familiari et amici delli Cattolici*«), а сада су им противни ради тога«.79) У Босни се увођење грегоријанског календара из 1582. године, »због отпора народа против временског померања празника у поређењу с празницима православне цркве — могло спроводити тек почетком XVII века«.80)

Слагања је било и у вријеме када српска црква на челу са патријархом Јованом I Кантулом (1592—1614) тражи ослонаца на Западу. Тада су фрањевци »добили чак и дозволу да могу обав-

73) Чаја С. М. *Духовни, политички и друштвени контекст*, 278.

74) Исти, исто, 278—279.

75) Исти, исто, 279. нап. 17.

76) Исти, исто, 279.

77) Исти, исто, 279.

78) Бошков В., *Турски документи*, 308.

79) Прелог М., *Повијест Босне*, 157.

80) *Историја народа Југославије II*, 559.

љати богослужење и наизменице с православним свештеницима у истим црквама».⁸¹⁾ Сумирајући односе између двије хришћанске цркве под османском владавином могло би се констатовати да притисак који врши у оно вријеме српски црквени врх на католике у границама пећке патријаршије има више финансијску него вјерско-прозелитистичку позадину, јер је фрањевцима од стране османских власти остављено да буду свештеници и душебрижници њене католичке раје.

Историјски извори који третирају овај вишестолетни проблем углавном и говоре о споровима католика са српским црквеним врхом пред турским управним и судским органима, да ли ови имају право да и од њих који су »другог вјерозакона и народа« наплаћују дажбине које су биле обавезне за православно свештенство и православно живаљ. До публикавања нових турских извора, засад нема доказа да су српски црквени главари реметили аутономију вјерског живота католичке цркве Османског Царства. Однос босанских фрањеваца према православној јерархији био је искључиво финансијски.

И османска влада потмогала је хришћанско разједињење и свађу, што је за њу било како од политичке, тако и од финансијске користи. Кроз стална парничења њених поданика пунила се каса и кадији и султану. Османлије су тумачиле право онако како је њима одговарало.

⁸¹⁾ Исто, 560.

SUMMARY

A RELATION BETWEEN THE ORTHODOX CLERGY AND THE FRANCISCAN ORDER IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM XV UNTIL THE END OF XVII CENTURY

The argument about the relation between the Orthodox Church and the Bosnian Franciscans under the Turkish rule has been present in the Yugoslav historiography for more than a whole century. Historians learned the facts about it from the Franciscan chronicles, firmans, bujruđijas, archpriest's berats, the defters of the Religious office in Constantinople for »Metropolitian dioceses and bishoprics in Roumelia and Anatolia« etc.

The problem of the relations between the Orthodox and Catholic Church in the Osmanli time in this area arises from the conflict caused by the Serbian Church pressure on the Franciscans and Catholic clergy and its endeavour to bring them under its own jurisdiction and levy taxes on them — the same taxes that were obligatory for the Orthodox clergy and Orthodox believers. They called each other pejoratively »schismatics« and »insincere Latins«. The relations between the two clergis were rather strenuous in the XVII century, and prior to it, too. The Franciscans complained at the Orthodox clergy more than at Turks and thought badly about the »schismatics«. Neither did the Orthodox clergy think well about the »treacherous and cunning Latins«.

By analyzing the relations between the two Christian Churches under the Osmanli rule the conclusion could be reached that the pressure exerted at the time by the top of the Serbian Church hierarchy on the Catholics within the borders of the Peć Patriarchate had more a financial than a religious and proselythic background, because the Osmanli administration had left the Franciscans to be the clergymen and preachers of its Catholic subjects (raja).

The historical sources that deal with this problem centuries old speak mainly about the disputes between the Catholics and the Serbian Church leaders in front of the Turkish administration and courts. They quarelled about the question if the Orthodox Church leaders were entitled to levy taxes from those who were »of another religious denomination and who were another nation«, the taxes that were obligatory for the Orthodox clergy and the Orthodox population. Until the publication of the more recent Turkish sources there have been no proofs that the Serbian Church leaders had interfered into the religious autonomy of the Catholic Church in the Osmanli Empire. The relation between the Bosnian Franciscans and the Orthodox Church hierarchy was exclusively financial.

The Osmanli government supported the Christian disunity and quarles because it gained from them both in a political and financial sense. Constant disputes between their subjects brought an income to both the judges (qadis) and the Sultan. The Osmanlis interpreted the law in the way it suited their purposes best.